

TALLIÁN TIBOR

professzor emeritus
Liszt Ferenc Zenetudományi Egyetem, Zenetudományi Tanszék
tallian.tibor@btk.mta.hu

KODÁLY ZOLTÁN, A ZENESZERZÉS TANÁRA

Kodály még nem töltötte be huszonötödik életévét, mikor Mihalovich Ödön főigazgató 1907 őszén megbízta a zeneelmélet tanításával az Országos Magyar Királyi Zeneakadémián. Zeneszerzést a magasabb osztályokban csak 1918-ban kezdett tanítani. E munkát azonban félbeszakította a politika: az év őszén a forradalmi kormányzat a Zeneakadémia aligazgatójává nevezte ki Kodályt, retorzióként az ellenforradalmi hatalom két évre szabadságolta. Legendássá vált iskolájában csak ezután kezdhette meg a magyar zeneszerzők nemzedékeinek képzését. 1925-ben sajtótámadásra válaszolva – Tizenhárom fiatal zeneszerző címmel – újságcikkben fejtette ki zeneszerzéstani ars paedagogicáját. Aktív tanárként ezután többé nem nyilatkozott módszereiről. Ezekről eddig főként tanítványainak emlékezései szolgáltak információkkal. Újabb időkben feldolgozták Kodálynak a tanításhoz készített kottás jegyzeteit és könyvbejegyzéseit. Jelen cikk számot ad a hagyatékában őrzött klasszikus formai elemző táblázatokról, és kivonatossan közli a zeneszerzés tanításának elveire vonatkozó feljegyzéseket, melyeket Kodály tanári pályája kezdetén, illetve annak befejezése után vetett papírra.

Kulcsszavak: Kodály Zoltán, zeneoktatás, Zeneakadémia

ZOLTÁN KODÁLY, TEACHER OF COMPOSITION. Kodály has not reached the age of 25 when in September 1907 director Ödön Mihalovich invited him to teach music theory at the Royal Academy of Music in Budapest. He was promoted to professor of composition in the higher classes in 1918. This assignment was interrupted by political events. In the autumn of 1918 Kodály was nominated deputy-director of the Academy by the revolutionary administration, and next autumn he was given leave for two years by the counterrevolution as a retortion. Only thereafter could Kodály begin the education of Hungarian composers in his school of composers which soon became legendary. In answer to an attack in a Budapest daily Kodály laid down his ars paedagogica as a teacher of composition in his article Thirteen Young Composers. In the following fifteen years as an active professor Kodály gave no statements about his teaching methods. These could later be reconstructed to some extent by the recollections of his pupils. Lately, Kodály's exercises in counterpoint and his autograph notes in theoretical books he had studied have been published. This paper gives an overview of Kodály's analyses of form and publishes several of the notes on the principles of teaching composition which he has jotted down in the early 1920s and after World War II, respectively, that is, at the beginning and at the end of his career as a teacher of composition.

Keywords: Zoltán Kodály, music teaching, Academy of Music

Beérkezett: 2020.01.15.
Közlésre elfogadva: 2020.05.22.
Copyright GERUNDIUM

Kodály Zoltánról, a zeneszerzés nagy tekintélyű tanáráról sokan, sokszor írtak, nyilatkoztak. Jelen összeállítás fő célja, hogy az eddigi ismeretek körét a mester hagyatékában fennmaradt, e témakörbe vágó kiadatlan feljegyzések áttekintésével gyarapítsa.¹ A vállalkozás azért is ígérkezik hasznosnak, mert zeneszerzéstanári működésének hosszú évtizedei alatt Kodály csak egyetlenegyszer adott nyilvánosan számot e tevékenységéről: 1925. június 14-én *Tizenhárom fiatal zeneszerző* címmel szenvedélyes hangú vitacikket publikált a *Budapesti Hírlapban*. Haragját az váltotta ki, hogy a német nyelvű pesti újság, a *Neues Pester Journal* a május 25-i számban minősíthetetlen hangvételű támadást intézett a növendékeinek darabjaiban „bűzölgő” modern szellem ellen. Barát és ellenség számára egyaránt világosnak kellett lennie, hogy a támadás éle valójában Kodály tanári munkája ellen irányul, hiszen a kritikus nem kevesebbet követelt, mint azt, „hogy a Zeneművészeti Főiskola igazgatósága [vessen] véget az ilyen végzetes tevékenységnek”.² Az azóta elmúlt, csaknem száz esztendő zenetörténeti hivatkozásai a *cause célèbre* bélyegét ütötték az ügyre.³ Ezért a polémia ismertetését nem érezzük szükségesnek, annál nagyobb nyomatékkal idézzük a lényegét: Kodály zeneszerzés-tanári *ars paedagogicáját*, amit ekkor, a nevelőmunka első eredményeinek csoportos bemutatásakor különös világozással fogalmazott meg.

„Ezer éve Európához tartozunk. Ha nem akarjuk, hogy ezt kétségbe vonják, magunkévá kell tennünk a nyugat-európai zenei hagyomány minden értékét. Minden igyekezettel rajta vagyok, hogy növendékeim a polifon stílust, „a zene szanszkritját” [...], minél jobban megtanulják, hogy a zene szent könyveibe minél mélyebben behatolhassanak. [...] Nekünk azonban nemcsak európai, hanem egyben magyar zenészeket kell nevelnünk. Ezért a magunk külön zenei szentkönyvét is meg kell ismerniük, és magukba szívniük. Értem a régi népzene kincseit.”⁴

Annak, hogy nevelési célkitűzését zeneszerzéstanári pályájának hátrálévő másfél évtizedében többször nem foglalta össze a nyilvánosság előtt, két okát sejtethetjük. A negatív magyarázatot Kodály maga adja meg cikkének preambulumban: sem a zeneszerző növendékek felkészítésének műhelymunkája, sem annak első eredményei nem tartoznak az iskola falain kívüli közönségre. A pozitív okot a disputa évszáma sejteti. Kodály éppen 1925-re datálta zenei nevelői pályájának sorsdöntő felismerését: *paedagogoszi* figyelmét ki kell terjesztenie a *paidesz*, a gyermekek nevelésének valódi színterére, az iskolára, sőt az óvodára. Publicistatollát ez időtől három hatalmas művészeti és neve-

¹ A dolgozat írója köszönetet mond Kodály Zoltánné Péczely Saroltának a dokumentumok közlésének engedélyezéséért.

² A kritikát „Modern zene. *A Zeneművészeti Főiskola zeneszerző-növendékeinek művei*” címmel, magyar fordításban közli Bónis Ferenc, in KODÁLY Zoltán, *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok* 1–3, közr. BÓNIS Ferenc (Budapest: Argumentum, 2007), 3, 657–659.

³ A körülményeket részletesen tárgyalja BÓNIS Ferenc, „A vitázó Kodály”, in *A Kodály Intézet évkönyve* 3, szerk. ITRZÉS Mihály (Kecskemét: Kodály Intézet, 1986), 6–22.

⁴ „Tizenhárom fiatal zeneszerző”, in KODÁLY, *Visszatekintés* 2, 389–393, ide: 389.

lői vállalkozás szolgálatába állította: a paraszti népzene beemelése a magas műzenébe saját és mások népdal és táncfeldolgozásaiban; az ifjúság zenei nevelésének új alapokra helyezése; a magyar kórusirodalom és kórusmozgalom átalakítása nemzeti szellemben és nemzeti célok érdekében. Zeneszerző tanítványaiért többet nem tehetett, mint hogy felkészülten bocsátotta őket újtukra, mely a két háború közötti Magyarországon bizony nagyon rögsnek bizonyult. Azokat, akik arra hajlandóságot és tehetséget árultak el, bevonta nagyszabású zenei kultúraalapozó munkájába. A zeneszerzés oktatásáról csak élete utolsó éveiben nyilatkozott ismét.⁵

Ehelyütt mindenekelőtt a tanári pálya kronológiáját kell tisztáznunk: hogyan állíthatjuk, hogy az 1925-ös növendékhangversenyeken Kodály zeneszerzéstanári munkájának első eredményei kerültek nyilvánosság elé, és szolgáltak saját szavai szerint *egész nevelő munkája ellen irányuló támadások* ürügyéül. Hiszen ismeretes az életrajzból, hogy Mihalovich Ödön főigazgató a huszonöt éves komponistát már 1907 őszén meghívta rendkívüli tanárnak a Zeneakadémiára. Igen ám, csak hogy ott kezdetben nem taníthatott zeneszerzést és zeneszerzőket. Állami intézményről lévén szó, alkalmazása a *mindenki lépik egyet* elvét követte. Koessler János, a Zeneakadémia legendás zeneszerzéstanára már 1904-ben nyugdíjba akart vonulni, ám az állás várományosa, Herzfeld Viktor, aki 1888 óta a zeneelméletet oktatta a hangszeres növendékeknek, csak akkor léphetett helyébe, ha az ő – Herzfeld – elárvult tárgya, a zeneelmélet tanítására a főigazgatónak sikerül megfelelő személyt találnia.⁶ Bizonyára volt jelöltje az iskola akkori kiemelkedő neveltjei között (mint a későbbi fejlemények tanúsítják, nem is egy), de meg kellett várnia, míg oklevelükön megszárad a tinta. És talán meg akarta figyelni azt is, mihez kezdenek tanulmányaik befejezése után. Kodályban nem kellett csalódnia: jeles eredménnyel végzett a zeneszerzés szakon, magyar–német szakos tanárként diplomázott és doktorált az Eötvös-kollégiumban, továbbá paraszti népdalokat gyűjtött, és kiadásukon fáradozott, Bartók Bélával együttműködve.

Zeneakadémiai állásra nemigen számított; legalábbis erre vallanak naplóbejegyzései.⁷ 1906 decemberében szerény ösztöndíjjal elutazott az akkoriban szokásos külföldi tanulmányútra (Berlin, Párizs). Külföldi tanulmányútjának tapasztalatai nagyon is

⁵ Zoltán Kodály, *Mein Weg zur Musik. Fünf Gespräche mit Lutz Besch* (Zürich: Verlag der Arche, 1966). Magyarul Bónis Ferenc fordításában: „Utam a zenéhez. Öt beszélgetés Lutz Besch-sel”, in KODÁLY, *Visszatekintés* 3, 537–572, itt: 543–544, 554.

⁶ GÁDOR Ágnes, „Hans Koessler tanári működése a Zeneakadémián (1882–1908 és 1920–1925)”, in *Fejezetek a Zeneakadémia történetéből. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Tudományos Közleményei* 4, szerk. KÁRPÁTI János (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1992), 69–124, ide: 69–74.

⁷ „Néha elnézem magam, hogy még mindig mennyire képtelen vagyok rágondolni, hogy valami pénz-hajtó rendes foglalkozást vállaljak.” KODÁLY Zoltán, *Közélet, vallomások, zeneélet*, közr. VARGYAS Lajos (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1989), 120; „Mikor elvégeztem a Zeneakadémiát, Mihalovich biztatott, kérjek ösztöndíjat. A kérvény elintézése húzódott, már itt volt az ősz, végre el kellett indulnom. Azzal a kis pénzzel, amit óraadással szereztem, elutaztam Berlinbe. Ott aztán utolért az »ösztöndíj«, 600 (hatszáz) korona. Tünődtem, mit kezdjek vele. Talán fűtésre elég lesz: 14 fokos hidegek voltak. Már azon volt [sic], hogy egész tervem felborul, és visszajöhetek Pestre órákat adni [...]” Uo., 148.

alkalmasak voltak tanári ösztöneinek felébresztésére, mégpedig éppen a zeneelmélet oktatása terén. Párizsban megismerte a francia muzsikusképzés csodafegyverét, a hangszerjátéktól független kottaolvasás és a hallás utáni zenediktálás általános technikáját (*technique générale*), és annak elképesztően virtuóz művelését a Conservatoire versenyein: *Solfège de concours*. Mikor a friss kinevezés birtokában 1907 őszén a zeneelmélet melléktárgy tanáraként munkába állt a Zeneakadémián, első dolga volt, hogy megkísérelje a francia típusú szolfézs bevezetését.⁸ Újító szándékát ékesen tanúsítja az Országos m. kir. Zeneakadémia 1908/1909-es évkönyve. Az instrumentális tanszakok I. osztályos növendékei részére előírt tananyagból idézünk:

„Zenediktálás mint az értelmi hallás fejlesztési eszköze. a) A ritmikai érzék fejlesztése fokozatosan haladó példákön. [...] b) Hangeltalálási gyakorlatok. Hangisméltések és lépcsőzetes mozgások. Közvetített és közvetlen ugrások. [...] Egyszerű dallamok leírása emlékezetből és hallás után.”⁹

Megmaradva az első évben kijelölt pályán, a második tanév elméletoktatásának tervezete fokozatosan egyre bonyolultabb zenei képletek feldolgozásának irányában halad, a klasszikus összhangzattan alapelemeinek ismertetésére és gyakorlására pedig csak a harmadik évben kerít sort. A reformtanterv kidolgozója joggal vélte úgy, hogy a vonós és fúvós hangszerek játékosai több hasznot húznak a kottaolvasó készség tréningjéből, a belső hallás, a dallam- és ritmusérzék célirányos fejlesztéséből, mint abból a csökevényes alapfokú összhangzattanból, mely a Zeneakadémia kötelező zeneelmélet melléktárgyának hagyományos tananyaga volt – és az is maradt. Az 1909/1910-es évkönyv tanúsága szerint ugyanis az ismét két évre redukált zeneelmélet-tanfolyam már 1909 őszén visszatért a régi kerékvágásba.¹⁰ Az okot a reformer így foglalta össze egyik kései nyilatkozatában: „*Nem részletezem a sisyphusi küzdelmet, amit 1907 óta folytattam a helyzet megjavítására. Az akkori tanári karban magamra maradtam, csak saját osztályaimban sikerült valami keveset elérnem.*”¹¹

⁸ „Ekkor kerültem Párisba. Ott a zenészekkel érintkezve [megfigyeltem]: szélesebben [olvasnak bármit], [Solfège de] Concours. [...] Akkor olvastam Wagner írását *Über das Dirigieren* és Berlioz önéletrajzát. Kifejti, hogy az olasz–francia zenész az énekből indul ki, ez az előnye. [...] Elhatároztam, meghonosítom. 1907-ben meg is kezdődött Magyarországon a szolféztanítás inkognitóban, név és sípdob nélkül. 1912-ben aztán bevezette Kacsóh a Kálvin téri zeneiskolában nevét; hogy a tárgyat mennyire, azt nem tudom.” Fogalmazvány, Kodály Archívum (a továbbiakban KA), KA-DOBOZ 3/52, 2r-v, „Rel[atív] szolmiz[áció]=érte[m]és [ének] tiszta [ének] (Zenei) Köznevelés” feliratú borítékban.

⁹ *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia évkönyve az 1908/1909-iki tanévre*, szerk. MORAVCSIK Géza.

¹⁰ *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia évkönyve az 1909/1910-iki tanévre*, szerk. MORAVCSIK Géza „I. osztály. A) Bevezetés. Hangközök, hangnemek és akkordok ismétlése. Tankönyv: *Weiner Leó: Összhangzattanra előkészítő jegyzetek*. B) *Négyszólamú tétel*. Az akkordoknak a négyszólamú tételben való összekötése. Rischieter feladványgyűjteményének használatával számozott, számozatlan basszusok és adott dallamok kidolgozása írásban. [...] II. osztály. A) *Az összhangzattan befejezése*. [...] B) *Az ellenpont*. [...] C) *Alaktan*. Általános alaktan: a formaelemek, a dalforma, rondóforma, szonátaforma ismertetése. [...] Tankönyv: *Weiner Leó: A zenei formák vázlatos ismertetése*.

¹¹ „Ki a jó zenész? Beszéd a Zeneművészeti Főiskola 1953. évi tanévzáró ünnepélyén”, in KODÁLY, *Visszatekintés* 1, 271–285, ide: 280.

Mikor Koessler János 1908-ban nyugalomba vonult, utódja, Herzfeld Viktor bevonta Kodályt a zeneszerzők képzésébe az első évfolyamon. Elméletóráinak egy részét a frissiben alkalmazott Weiner Leóra bízta, aki kisvártatva bekapcsolódott az első zeneszerző osztály oktatásába is. Az 1908/1909. évkönyvben Siklós Albert neve is feltűnik az elmélettanárok listáján.¹² Herzfeld egészségi állapota gyorsan romlott; az „utolsó időkbén lakásán fogadta tanítványait, s a munkát nem hagyta abba – szinte haláláig” – írta 1919. február 22-én a *Pesti Naplóban* megjelentetett nekrológiájában Kodály.¹³ Sokszor kellett helyettesíteni, de ezzel a feladattal az intézmény nem Kodályt bízta meg. Weiner Leó és Siklós Albert a háborús években jóval közelebb jutott a teljes jogú zeneszerzéstanári státushoz, mint ő, nyilvánvaló ellentmondásban Mihalovich korábbi ígéreteivel. „Nagyméltóságod több ízben expressis verbis biztosított arról, hogy annak idején én veszem át a zeneszerzés tanítását” – írta 1918 elején, tanári pályája tizenegyedik évében a főigazgatónak címzett levél fogalmazványában. A megígért munkakörre azonban eladdig hiába várt, mint arra is, hogy fizetés tekintetében azonos szolgálati idővel rendelkező kollégáival egyező, „méltó rangosztályba” jusson.¹⁴ Nem nehéz megsejtenünk a mellőzés okát: Kodály, a zeneakadémiai tanár előmenetelét Kodály, a zeneszerző hátráltatta. 1910 óta bemutatott kamara- és vokális műveinek egyre terebélyesedő sorozata kettős tekintetben is a szó eredeti értelmében vett zenei „szecesszió” egyik vezéralakjává emelte őt Budapesten: kompozíciós stílusban kivonult a német későromantikus harmóniai és formai tradíció köréből, a paraszti népzene inspirációját feldolgozva egyidejűleg kilépett a csárdás- és nótahangulatú romantikus nemzeti zene karámjából. Ugyanezen bűnökben találtatott vétkesnek Bartók Béla is, de ő ártatlannabb pozíciót töltött be a Zeneakadémián: „mint zongoratanár saját műveivel semmi befolyást nem gyakorol” – írta Kodály Mihalovichnak. Ő azonban (elvileg) zeneszerzést tanított, és a koros főigazgató – talán abbeli aggodalmában, hogy felelőssé teszik a „legszelebb irányok”¹⁵ terjedéséért az intézményben – a sajtó nyilvánossága előtt elhatárolódott tanára zeneszerzői irányától, majd 1918 elején nyilatkozatban bírálta oktatói teljesítményét is, „*mondván, hogy az ifjúság nevelése [nála] rossz kezekben van*”.

Kodály ugyan papírra vetette panaszát, de mint ilyesfajta – harag diktálta – leveleit általában, nem küldte el. Már csak azért sem, mert ha egyfelől sértette is a hivatásosság packázása, másfelől a jól végzett munka büszkesége tölthette el. Időben és térben messzire ágazó sikereket könyvelhetett el már az első évtizedben. A hangszerekek összhangzattan- és szolfézsztanításával tevékenyen közreműködött a magyar zenekultúra világrangra emelésében: „*Tanítottam [...] hegedűsöket is szolfézsre összhangzattanra*

¹² A rendkívüli fiatalítási hullámot – mely más tanszakokra is kiterjedt – Kodály később így értékelte: „Egy bécsi barátom elámult azon, hogy itt oly fiatal emberek lehetnek az állami főiskola tanárai. Bartók 26 éves, én 25, Weiner pláne kiskorúan: 23 éves korában [került kinevezésre]. Azt mondta, ez Bécsben bármily tehetségesek az illetők, sohasem történnhetett volna meg. [...] Ime, Magyarországon már akkor is bizonyos liberalizmus volt, ami kétségkívül Mihalovich Ödönnek is érdeme volt, bár nem vihette volna keresztül, ha a közhangulat, vagy a hivatalos felsőbbsege ellene lett volna.” KODÁLY, *Közélet*, 408.

¹³ „Herzfeld Viktor 1856. október 8. – 1919. február 20.,” in KODÁLY, *Visszatekintés* 2, 382–383.

¹⁴ Levéltervezet Mihalovich Ödönhöz, 1918. január 11., in KODÁLY, *Közélet*, 136–139.

¹⁵ KODÁLY, *Közélet*, 85.

1907-től vagy tíz évig – írta 1965-ben –, örömem is telt olyanokban, mint Pártos [Ödön], Ormándy [Blau Jenő], Brown Eddie, Koncz János”.¹⁶ Nemzetközi hírnevének növekedésével egyre többen büszkélkedtek azzal a kevésbé neves muzikusok közül is: Kodály tanítványai voltak: „mindenfelé volt tanítványaim jöttek előmbe” – tapasztalta örömmel 1946-ban Amerikában.¹⁷ Ám a tízéves „sisyfusi küzdelem” legtávolabbra mutató hasznát egyik – fentebb már idézett – feljegyzésében lakonikusan egyetlen szóban foglalta össze: „Tévedésem”.¹⁸ Tízévi „inkognitó” szolféztanítás során vált világossá számára: azokban a zenekultúrákban, amelyek – mint az angol, a német és a magyar – az abszolút hangmagasságot az abc betűivel jelölik, „[...] a nem kiírható betűelnevezés (c-d-e-f) mellett csak a relatív szolmizáció adhat újat, és [lehet] pedagógiailag termékeny. [...] Beláttam továbbá, hogy [a relatív szolmizációnak] országos haszna csak úgy lehet, ha az általános iskolába vezetik be”.¹⁹

„Mire ezzel [t. i. a relatív szolmizáció előnyeivel] tisztába jöttem, nem volt alkalmam [bevezetni] mert felettes hatóságom – hogy is mondjam – másnemű képességeim érvényesítését kívánta tőlem” – referál a folytatás. A mondat elegánsan (és talán ironikusan) hidalja át az 1918 őszén kezdődött, három évig tartó heves politikai hullámverést, mely a Zeneakadémia hajóját s vele Kodályt magát is alaposan megdobálta, úgyhogy két éven át azt sem volt tudhatta, ki vagy mi lesz felettes hatósága a jövőben, és fogja-e az bárminemű képessége érvényesítését kívánni tőle. A Monarchia összeomlása után megalakult köztársasági kormány Dohnányi Ernőt a Zeneművészeti Főiskola főigazgatójává, Kodály Zoltánt aligazgatóvá nevezte ki, ők pedig a tanácsuralom alatt is hivatalban maradtak. Az ellenforradalom mindkettejüket elmozdította funkciójukból, de fegyelmi eljárás csak Kodály ellen indult. Lefolytatásának idejére szabadságolták, az „Orsz. Zeneművészeti Főiskola csarnokaiba” pedig „Hubay úr megtartotta ünnepi bevonulását” mint főigazgató – írta a szintén szabadságolt Bartók édesanyjának Pozsonyba.²⁰ Hubay mindent elkövetett, hogy Kodályt elmozdítsa állásából. A „felettes hatóság felettesei” azonban rendre elutasították a főigazgatói beadványokat, úgyhogy 1921 őszén, az előzmények után meglehetősen váratlanul tanári pályáján végre mégiscsak bekövetkezett a várt fordulat: a Főiskola teljes jogú zeneszerzéstanárává lépett elő.²¹ Weiner Leó egyidejűleg abbahagyta a komponálás tanítását, és a kamarazene oktatására specializálódott, úgyhogy csak Kodály és az 1919-ben kinevezett Siklós Albert maradt a főtanszakon.²² Kodály tanári és zeneszerzői tekintélye az első évtől kezdve mágnesként

¹⁶ „Szigeti József könyve elé”, in KODÁLY, *Visszatekintés* 3, 459.

¹⁷ Beszámoló amerikai utazásáról, KA-DOBOZ 17/21, 13–14.

¹⁸ KA-DOBOZ 3/52, 2r-v.

¹⁹ Uo.

²⁰ Bartók Béla levele özv. Bartók Bélánéhoz, in *Bartók Béla családi levelei*, szerk. ifj. BARTÓK Béla – GOMBACZNE KONKOLY Adrienne (Budapest: Zeneműkiadó, 1981), 300.

²¹ Az eseményeket tömören összefoglalja EŐSZE László, *Kodály Zoltán életének krónikája* (Budapest: Editio Musica, 2007²), 77–95. A hagyatékban fennmaradtak Kodálynak a fegyelmi eljárás során a maga védelmében elmondandó nyilatkozataihoz készített fogalmazványai. Lásd KODÁLY, *Közélet*, 55–86.

²² Koessler Jánost reaktiválták és a „zeneszerzés művészképző” vezetésével bízták meg.

vonzotta a zenész ifjúságot. A két tanár közötti egyensúly fenntartására Hubay rende-
lése szerint 1922-től „évenként váltott I. osztály” indult Kodály, illetve Siklós irányítá-
sával.²³ Utóbbi osztályából jól képzett zeneszerzők kerültek ki – közülük néhányan, így
Farkas Ferenc és Szervánszky Endre később maguk is tekintélyes zeneszerzéstanárként
működtek. Némelyikük mégis a paradicsomból való kiűzetésként élte meg, hogy nem
kerülhetett Kodály keze alá, és – mint Farkas Ferenc – „törvénytelen tanítványa”-ként
megkíséreltek „a tanterem falán keresztül” profitálni „tanításának szellemé”-ből.²⁴

Siklós Albert már 1907-től publikált kézikönyveket és gyakorlatokat az összhang-
zattan, hangszerelés, ellenpont, formatan, esztétika és partitúraolvasás tárgykörében;
összhangzattana hat kiadást ért meg.²⁵ Kiadványaival sokak szemében megalapozta
univerzális zeneszerzéstanári tekintélyét. De nem a szkeptikus Kodályéban, aki talán
éppen szorgalmas tanártársa felé vágó élel jegyezte föl valamikor egy nagyobb ívből
levágott keskeny papírcsíkra: „Tankönyvírás. Boldog aki azt hiszi, írásból tanítani le-
het. Plato Phädros / Stolberg 116[;] Wilhelm Meisters Lehrbrief »Das beste wird nie
durch Worte deutlich« etc.”²⁶ Később ismertető okból a feljegyzést Kodály teljes
jogú zeneszerzéstanári pályája kezdetére datáljuk. Feltételezhetjük tehát, hogy már ek-
kor eldöntötte, a zeneszerzés tanításának sem egészét, sem részleteit, sem tartalmát, sem
módszerét nem foglalja tankönyvbe. Működésének végéig következetesen ki is tartott
a szókratészi tétel mellett: „az írásnak nincs nagyobb jelentősége, mint az, hogy emlé-
keztesse azt, aki már úgysis tudta, arra, amiről az írás szól”. De ha nincs saját tankönyv,
sem kiadott írás az 1925-ös vitacikken kívül, hogyan tudhatunk meg érdemben bármit
is Kodályról, a zeneszerzéstanárról?

Phaidrosz-fordításához Friedrich Leopold Graf zu Stolberg-Stolberg a platóni szöve-
get meghaladó terjedelemben mellékel magyarázó jegyzeteket. Különösen hosszú kom-
mentárral látja el a fentebb idézett axiómát, mert szükségét érzi, hogy Platón nézetét
megkísérelje összeegyeztetni az *Írás* keresztény ember számára magától értődő feltétlen

²³ KODÁLY Zoltán, *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, közl. VARGYAS Lajos (Budapest: Szépirodalmi
Kiadó, 1993), 148.

²⁴ „Farkas Ferenc”, in *Így láttuk Kodályt*, 384–388, ide: 384.

²⁵ 1913-ban ambiciózus sorozatot indított *Zeneköltészettan öt kötetben* címmel. A tervezett ötből csak
a második (ellenponttan) és harmadik (formatan) jelent meg.

²⁶ KA-DOBOZ 3/79, 2v. A hivatkozott hely: „Phädros”, in *Auserlesene Gespräche des Platon* übersetzt
von Friedrich Leopold Graf zu STOLBERG (Königsberg: 1796, Nicolovius), Teil 1, 1–126, ide: 116.
„Sehr albern muß also der seyn, welcher sich einbildet, eine Kunst in Schriften zu hinterlassen, und eben
so der, welcher wähnet, eine Schrift könne deutlichen und festen Unterricht enthalten. In der That, wer
da meinet, daß geschriebne Reden mehr in sich fassen, als Erinnerungen für den, der das weiß wovon die
Schriften reden, der hat den Götterspruch des Ammon nicht gefaßt.” Kövendi Dénes fordításában: „Aki
tehát azt hiszi, hogy művészetét írásban hátrahagyhatja, nemkülönben az, aki átveszi, abban a bizszenben,
hogy az írás alapján világos és szilárd lesz a tudása, együgyűséggel van telítve, és tényleg nem ismeri Ammón
jóslatát, ha azt hiszi, hogy nagyobb jelentősége van az írásnak, mint az, hogy emlékeztesse azt, aki már úg-
ysis tudta, arra, amiről az írás szól.” Kodály emlékezetből idézi Goethe *Wilhelm Meistert*ének *Lehrbriefjét*.
Az eredeti szöveg: „Die Worte sind gut, sie sind aber nicht das Beste. Das Beste wird nicht deutlich durch
Worte.” („Jó a szó, de nem a legjobb. A legjobbat szó meg nem érteti.” Benedek Marcell fordítása.)

tiszteletével. A szent könyvekben az írás emlékeztető funkciója áttételesen érvényesül: a hívót az írott szöveg *emlékezteti* arra, amit az írók – a kinyilatkoztatás tanúi – *tudtak*. A blasphemia legcsekélyebb szándéka nélkül legyen mondván: Kodály zeneszerzés-tanításának nagy számban voltak evangélistái: a tanítványok, akik heti három alkalommal ott ültek óráin a Liszt Ferenc téri épület XV. termében, és már *in illo tempore* közvetítették a bent honoló-működő szellemet a tanterem falain kívülieknek (lásd Farkas Ferenc, a „törvénytelen tanítvány” vallomását). A korán és kimagasló szakszerűséggel készült híradások közül kiemelkedik Gárdonyi Zoltán 1942-ben, a mester hatvanadik születésnapjának ünnepére megjelentetett dolgozata: *Kodály, a zenepedagógus*.²⁷ Néhány évvel később Sonkoly István publikált részletekben különösen gazdag beszámolót a zeneszerzés-tanítás egyes szaktárgyainak kodályi értelmezéséről.²⁸ Főiskolai tanárként Gárdonyi tankönyvben foglalta össze felfogását a zeneszerzés schönbergi és kodályi értelemben vett alapjairól: formatan, vokális és hangszeres ellenpont (Palestrina, Bach).²⁹ Kodály poétikáját rekonstruáló alapvető könyvében Dalos Anna teljes joggal indul ki abból a feltételezésből, hogy a hűséges tanítvány elméleti munkáit – elsősorban két változatban megjelentetett formátanát – a Kodály óráin megismert koncepcióra alapozta.³⁰

De vajon mire alapozta tágabb értelemben vett zeneszerzés-tanári koncepcióját maga Kodály? Nem egy alkalommal tette egyértelművé, mire *nem* alapozhatta: saját zeneszerzői iskolájára. „Koessler álomba ringatott – jegyezte föl élete vége felé több változatban is. – Csak a zeneakadémia elvégzése után ébredtünk rá (már aki), hogy semmit se tudunk.”³¹ Ez a sokkoló felismerés határozta meg tanári ethoszát. A tanári karba belépve – írta – „kötelesség[emnek éreztem], hogy a rám bízottaknak jobb útra válót adjak, mint én kaptam”.³² Hogy kötelességét teljesítse, pótolnia kellett az iskolában elmulasztottakat. A tanári önképzés folyamatába éles fényvel világított be Dalos Anna, aki nemcsak a következmények – a tanítványok visszaemlékezései és munkái –

²⁷ *Magyar Zenei Szemle* 2 (1942. december), 327–334. Újra megjelent in *Kodály-mérleg 1982*, szerk. BREUER János (Budapest: Gondolat Kiadó, 1982), 216–226, és BERLÁSZ Melinda közreadásában, *Muzsika* 49/12 (2006. december), 15–16.

²⁸ SONKOLY István, *Kodály, az ember, a művész, a nevelő* (Nyíregyháza: Tanügyi Könyvesbolt, 1948).

²⁹ Az idős Schönberg az Egyesült Államokban tankönyv-sorozatban foglalta össze a zeneszerzés elsajátítandó technikáit. A *Fundamentals of Musical Composition*, közl. Gerald STRANG (New York: St. Martin's Press 1967) magyarul is megjelent: *A zeneszerzés alapjai*, ford. TALLÁN Tibor (Budapest: Zeneműkiadó, 1971).

³⁰ DALOS Anna, *Forma, harmónia, ellenpont. Vázlatok Kodály Zoltán poétikájához* (Budapest: Rózsavölgyi és társa, 2007), 31; GÁRDONYI Zoltán, *A zenei formák világa. Gyakorlati elemzés* (Budapest: Magyar Kórus, 1949); uő., *Elemző formatan* (Budapest: Zeneműkiadó, 1963); uő., J. S. Bach ellenpont-művészetének alapjai (Budapest: Zeneműkiadó, 1967); uő., J. S. Bach kánon- és fúgaszerkesztő művészeté (Budapest: Zeneműkiadó, 1972).

³¹ KA-DOBOZ 18/185, 9r. Nyilvánosságnak szánt írásaiban tapintatosabban, de egyértelműen fogalmazott: „Sarkallta ifjúkori laza, romantikusan hiányos zeneszerzőiskolájának tudata” – írta Bartókról. „A folklorista Bartók”, in KODÁLY, *Visszatekintés* 2, 450–455, ide: 454.

³² KODÁLY, *Közélet*, 209.

tanulmányozását tartotta szükségesnek Kodály zeneszerzés-elméleti koncepciójának rekonstruálásához, hanem az előzmények feltárását is. E célból a Kodály-hagyatékban és a Zeneakadémia könyvtárának régi anyagában felkutatta a Kodály által feldolgozott zeneelméleti szakirodalmat. Könyvtárosok elszőrnyedésére ugyanis a zeneszerző-tanár nem restellte egyetértő aláhúzásokkal vagy kritikus széljegyzetekkel ellátni olvasmányait. (Mentségére szolgáljon: hegyes, puha ceruzával, halványan jegyzetelt.) Ezzel a módszerrel Dalos sokszorosára bővítette addigi tudásunkat Kodály zeneelméleti ismereteiről, és az olvasmányok továbbfejlesztő beépítéséről saját rendszerébe. Kiadott írásaiban ő maga ugyanis csak egy-kétszer utal zeneelméleti-analitikus olvasmányaira, akkor sem közvetlenül a tanítás összefüggésében,³³ vagy ha igen, jóval aktív tanári pályájának lezárulta után.³⁴ Csak szórványosan említenek általa hivatkozott szakírókat a tanítványok is, igaz, az elméletibb irányú emlékezések azt is hozzáteszik, milyen jelenléttel kapcsolatban merült föl a név az órán. Sonkoly István mintha még hiányérzéknek is merészkednék hangot adni: „még Bellermann, Hohn ezirányú tankönyveire sem hivatkozott soha, bár ezeknek módszertani felfogása hasonlatos az övéhez”.³⁵ Kodály azonban nemcsak, hogy ismerte, de részletekbe menően fel is dolgozta az említett szerzőket, amint erről a hagyatékában őrzött száznyolcvan lapnyi, nagyobb részben a vokális (reneszánsz), kisebb részben a hangszeres (Bach) kontrapunktot elemző kottás jegyzetanyag bizonyoságot tesz.³⁶ A teoretikusok idézetei és példái itt együtt találhatóak a mesterek műveiből kimásolt és elemzett részletek sokaságával. Tudatos pedagógiai megfontolásból fakadt, hogy előbbieket Kodály ritkán idézte, utóbbiakat viszont annál nyomatékosabban ajánlotta tanulmányozásra növendékeinek. A gyakorló tanár alapelve az volt: „*Ne a teoretikusoktól, a mesterektől kérjen tanácsot. Hagyja faképnél azt a tanítót, aki nem a mesterek megfigyelésére tanítja.*”³⁷

E kategorikus imperatívuszhoz alakította a maga zeneszerző-nevelési módszerét. A tanítványok egybehangzó, évtizedek távolából is elképedésre valló beszámolóí tanáruk tájékozottságáról a klasszikus zenei hagyatékban, és a sok szerzői név és műcím, melyet külön-külön és együttesen felsorolnak, meggyőznék a hitetlenkedőket is – bár ilyenek nem mutatkoznak –, hogy ha nem is ismert „mindent”, mint a leglelkesebbek állítják, de az akkor ismerhetőnek és a demonstrációhoz szükségesnek olykor legeldugottabb területein a legszélesebb körű ismereteket birtokolta. A hagyatékban őrzött sok száz formatabella és diszkurzív, a leírásból az esztétikai értékelés területére átlendülő elemzés végigvezet a zenetörténeten, Monteverdi tizenhét évesen kiadott Canzonettáitól és a hatalmas 17. századi gyűjtemény, a Fitzwilliam Virginal Book táncételeitől Couperin

³³ „Stephan Krehl, *Musikalische Formenlehre*. Leipzig, Göschen, 1900.” „Magyarság a zenében” (16. jegyzet), in KODÁLY, *Visszatekintés* 2, 516.

³⁴ „Tanári pályámon fokozatosan jutottam el Bachtól Palestrináig, utóbbihoz Knud Jeppesen kitűnő könyvei révén.” „Serly Tibor könyve elé (1964)”, in KODÁLY, *Visszatekintés* 3, 127.

³⁵ SONKOLY, 81.

³⁶ KA, Ms. mus. 0496, 58r. (Wilhelm Hohn említése), 65r. (Heinrich Bellermann említése).

³⁷ Ms. mus. 0496, 31v.

szvitjein, Gottlieb Muffat *Componimenti musicaliján*, Scarlatti szonátáinak hat kötetén át a klasszikus német hagyományig számot adva a zeneirodalom tatalmilag és formailag fő vonaláról. Kodály Schubert keringőiről, Chopin mazurkáiról, Verdi Rigolettójáról és Traviatájáról sem feledkezik meg, és egyetlen példa erejéig Bartók ifjúkori 1. szvitjére is utal. Muzsikusként számára Bach, Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms kisebb és nagyobb műveinek formai és harmóniai elemzése nem munka, hanem öröm, mely magában rejti jutalmát. Kodály is bizonyára átélte ezt az örömet, de persze távlatosabb célt is tűzött maga elé: zeneszerzéstanárként a művek révén a *zene mint olyan* konstrukciós titkait kereste, és akarta továbbadni növendékeinek. A hagyatéék formai diagramjain az általa feltételezett „egytagú” formáktól a nagy rondó- és szonátaszerkezetekig kidolgozta a zene evolúciós láncát, amelyben – mint a szerves világban – a legkisebb, legegyszerűbb együtt él a legbonyolultabbal, legmagasabb rendűvel. Mindennek – mivel zeneszerzők tanítása volt a cél – technikai és szellemi ösztönzésül kellett szolgálnia az első önálló lépésekhez.

Az ellenpontnak szabályai vannak, a formáknak titkai. Az előbbieket meg lehet tanulni, az utóbbiakra rá kell érezni. Kodály közölte ugyan a növendékekkel a maga véleményeit, de lényegesebbnek tartotta az önálló felismerést. Tanítás közben az ellenpont- és harmonizálási gyakorlatokban megjelölte a hibákat, de a megoldásra a tanulónak kellett rájönnie. Ha kérdést tett fel, képes volt percekig némán várakozni a helyes válaszra – egyáltalán: bárminemű válaszra. Legendás hallgatagságáról mondta jóval később egyik, hozzá közel álló tanítványa, Ránki György: „Némi túlzással azt mondhatnám, hogy Kodály zeneszerző-iskolája számos autodidaktát adott a zenekultúrának.”³⁸ Eősze László a kijelentést bonmot-nak ítéli, Ránki „megszokott szellemes modor”-ában.³⁹ Ám a szövegösszefüggés azt a feltételezést is megengedi, hogy az emlékező tanítvány a tanár szavait parafrázálta, ha sarkított formában is. Erre vall, hogy mondata mintha az ifjú Kodály 1906-ban naplójába bejegyzett beszámolóját visszhangozná – amit az 1907-ben született tanítvány magától értődően nem ismerhetett:

Elbúcsúztam a jó öreg Koessleről. [...] Elmentem, megköszöntem neki. Kein Wort von Dank, vágott közbe, de elkomolyodott, mikor elmondtam, hogy: *besonders für die höchste Lehre, dass man sein eigener Meister sein muss* [kiemelés TT].⁴⁰

Zeneszerzéstanárként Kodály megkövetelte, hogy a növendékek megtanulják legalább egy részét annak, amit ő maga megtanult, és ehhez a saját módszerét tartotta legalkalmasabbnak – legyenek önmaguk mesterei. Várakozásteli némaságát úgy értelmezhetjük, mint felszólítást az autodidaxisra. A csend persze korántsem volt teljes; a tanítványok emlékezéseiből kitelne a schumanni *Musikalische Haus- und Lebensregeln* kodályi pandanja. Eseteként a hallottak oly mélyen bevésődhetnek a növendék tudatába, hogy idő múltán saját gondolatának vélte őket. Talán ezt történt Ránki Györggyel. Ő emlékezésének idézett mondata előtt indiai jógi tanításához hasonlítja Kodály

³⁸ „Ránki György”, in *Így láttuk Kodályt*, 161–166, ide: 163.

³⁹ EŐSZE, „Kodály Zoltán, a zeneszerzés tanára”, *Parlando* 46/6 (2007), 31–35, ide: 32.

⁴⁰ KODÁLY, *Közélet*, 120–121.

módszerét, „*akik így szólnak: megmutattam nektek a kutat, a vödöröt, annak használatát is megtanítottam. De a vizet magatoknak kell felhúznotok*”. Ugyanezt fejezi ki Kodály metaforája ama „Discours apéritif” címmel ellátott előadásvázlatban, melyet 1925-ben vagy kevéssel később fogalmazott meg:

„Végzetes tévedés [hogyan az] iskola mindent megad. Az iskola hegyi vezető, aki az ismert, kipróbált utat megmutatja. De a járást, kapaszkodást az utas maga végzi. Nem vasút. Az iskola nem nevel költőket. Aki nem születik annak, azzá sohasem lehet. [...] Viszont költő sem lehet senki, ha meg nem ismeri töviről hegyre a mesterségbeli részét.”⁴¹

„Étvágygerjesztő” előadást a legfigyelmesebb olvasó sem talál a kiadott írásokban. Szövegét azoknak a kéziratok lapoknak és füzeteknek egyike őrzi, melyek anyagából Vargyas Lajos közreadott két vaskos kötetnyi válogatást – a fogalmazványok és jegyzetek tartalmilag kiemelkedően jelentékeny, de terjedelmileg töredéknyi hányadát. A nyilvánvalóan önmagának címzett feljegyzések hatalmas számából arra következtetnénk, hogy általuk Kodály az írás szókratészi funkcióját használta ki: leírta, amit tudott, hogy később emlékezzen rá. Ám koherens gondolkodása valójában szükségtelenné tette az emlékeztetőket. Őt inkább maga által említett vizuális természete ösztönözte vagy kényszerítette betűvetésre: látnia kellett az *írást* ahhoz, hogy kimondhassa: a *gondolat jó*. Ha ezt megállapította, a jegyzetet más, azonos gondolatkörhöz tartozó lapokkal együtt betette valamely beérkezett postai küldemény kiürült borítékába, s azt a tárgyra utaló címmel látta el. Ha azután egy-egy lényegbevágó kérdés újra felmerült, nem kereste elő a régi borítékot (legfeljebb utalt rá: bal asztalfiók...), hanem ismét leírta a korábbival általában egyező választ. *Látni* akarta, hogy a *gondolat még mindig jó-e*. Ellenőrzés után a feljegyzés mehetett az újabb, az elsőéhez hasonló című borítékba.

Idevágó eset a gyűjteményben fennmaradt, a zeneszerzés tanítására vonatkozó kéziratok fogalmazványokat és jegyzeteket tartalmazó két boríték. Megközelítő kronológiájukat a vegyes eredetű lapok némelyikén olvasható dátum mint *terminus post quem* segít rekonstruálni. Az újrafelhasználás viszonylag gyorsan követhette a beérkezést; valószínűtlennek tartjuk, hogy Kodály gondosan megőrzött volna például egy-egy újságot csak azért, hogy jóval később valamit feljegyezzen a margóra, letépje, és borítékba tegye. A „tankönyvírás” haszontalanságát kimondó, fentebb idézett nyilatkozat a „Zeneszerzés tanítása” borítékban található, más, „zenesz. tanítása” utalószóval ellátott jegyzetek társaságában. Dátumuk szerint Kodály 1918 és 1925 között sporadikusan, de folyamatosan foglalkozott e kérdéssel.⁴² A második borítékot a „Zeneszerz[ők/és] iskolája” címmel látta el; a benne található, újrafelhasznált papírok között néhány 1930-as évek végén érkezett a Köröndre, többségükön azonban 1946 és 1952 közötti

⁴¹ „Discours apéritif. (Zenesz[erzők] 1. órája”, KA-DOBOZ 3/78r-v. A fogalmazványt Kodály a Magyar népzene 1925-ben megjelent II. kötetének autográf címlap-tervére jegyezte föl.

⁴² KA-DOBOZ 3/75, 3/76, 3/77.

dátumokat látunk.⁴³ Időben a két „borítékolt” jegyzetsorozat között, az 1930-as évek végén használt jegyzetfüzetben is előkerül a zeneszerzés-tanítás problematikája néhány bejegyzés erejéig.⁴⁴

Magától értetődik, miért foglalta írásba Kodály gondolatait a zeneszerzés tanításáról az első világháború végét követően. Akkor, mikor a zeneelméleti széklábfaragás évtizede után beléphetett a valódi zeneszerzés-tanítás ígértföldjére, szükségét érezte, hogy megfogalmazza legfontosabb mondanóit, mégpedig nem is csak a maga számára. Erre vall az a két különlegesen érdekes tétel a sorozatban, melyek másodikjának első bekezdését fentebb idéztük. Mindkettő a „bevezető előadás a zeneszerzők első órájára” címet viseli. A korábbi 1918 nyarán vagy kevéssel utóbb írta le, a későbbit 1925-ben vagy nem sokkal később. Tartalmilag mindkettő a propedeutika körébe tartozik; nem „zeneszerzésre” oktat, hanem azon előzetes gyakorlatokra buzdít, amelyek a növendéket szerencsés esetben képessé tehetik a zeneszerzésre. Ilyen a hallás fejlesztése, mint a zenéírás előfeltétele, amit az első előadás köt a zeneszerzőtanonc lelkére. Igyekezzenek odáig eljutni, hogy amit hall, az mintha írásban állna előtte, minden részletig (vak zenészek) – s amit elképzelsz, ami benne belül megszólal, azt képes legyen leírni minden hangszer nélkül: ez a cél. A fülnek ez a kétoldalú működése – a befogadó és a kifelé ható – rendszeren párhuzamosan fejlődik, de mindkettőnek gyakorlása is párhuzamos kell [hogyan legyen]. Minden, az egész stúdium erre való [...] A belülről kifelé való gyakorlás vezetésére vállalkozik az iskola. A kívülről befelé való nagyobbbrészt saját szorgalmunkra van bízva. Két módja: az irodalom minél szélesebb körű tanulmányozása (mégpedig tervszerűen, elsősorban az, ami rokon a saját írásmunkákkal), és minden hely és alkalom felkérése, ahol jó zenét hallani lehet.⁴⁵

A fogalmazvány tanúsága szerint a tanítás kezdetén Kodályt a technika vagy technikák kérdései izgatták legerősebben: mi az, ami a zeneszerzésből egyáltalán tanítható:

Az írásbeli, az eleinte primitív kezdő gyakorlatok: a belső [hallás] tréningje, hogy mennél kisebb erőfeszítéssel kerüljön papírra, tisztuljon ki leírható fokig, amit belül eleinte chaotikusan zengeni hall. Ez az a bizonyos technika. [...] Úgy látszik az előadói művészetben tisztább a fogalom: *technika még nem művészet*. De úgy látszik, az alkotóban az. Most van lejáróban (?) egy korszak, melynek a technika mindene volt. 3-féle: Orkesztertechnika első sorban, erre még leginkább ráillik. Formaépítő-technika[:] legkevésbé lehet [tanítani], erre is arra is születni kell! Szólamvezető technika (kontrapunktikus), amelyet talán leginkább lehet megtanulni.⁴⁶

A későbbi „Discours apéritif” a kottaolvasás képességének fejlesztésére helyezi a hangsúlyt: A belsőnek a külsővel való gyors és pontos kapcsolata az a lelki mechanizmus,

⁴³ KA-DOBOZ 18/185.

⁴⁴ KA-DOBOZ 5/7, 17/39.

⁴⁵ KA-DOBOZ 3/75, 1r. A datáláshoz: az előadás negyedik oldalát Kodály egy 1917. november 7. történelmi napján hozzá írott levél verzójára írta, az 1–3. oldal hátoldalán *A kékszakállú herceg vára* 1918. május 24-i operaházi bemutatójáról írott kritika fogalmazványának utóbb elvetett bekezdései találhatók.

⁴⁶ KA-DOBOZ 3/75, 4r.

amelyet először is ki kell fejlesztenünk. Lapról éneklésen kezdve a néma olvasásig – partitúrák elolvasása hangszer nélkül. Hosszú az út, de ezen kell menni. Eredmény: reprodukív tehetség partitúrák biztos elképzelése, a produktív talán partitúrák írása. [...] Mindennap zenét olvasni, előbb bonyolult egyszólamú, aztán egyszerű többszólamú darabokat. (Bach-korálok, amúgy is tanulják.)⁴⁷

Bach-korálok, *amit amúgy is tanulnak*; ellenponttechnika, amelyet *talán leginkább lehet megtanulni* – a zene szanszkritja, ahogy 1925-ös programcikkében a polifon írásmódot nevezi Kodály, Ebenezer Proutot idézve. Száz, kétszáz, négyszáz éve sírjukban porladó komponisták stílusa és technikája mint a zeneszerzés-tanításnak legalábbis al-fája, sőt talán ómegája is? A szónoki kérdésre a 20. század nagy zeneszerző-iskoláinak vezetői igennel válaszoltak, függetlenül attól, hogy saját kompozíciós stílusuk hogyan viszonyult a klasszikusokhoz. Kodály, a gyakorló zeneszerzéstanárra gondolkodásában a kérdés fel sem merült. Az egykori növendékek emlékezéseinél is ekesebben bizonyítják ezt a már említett kéziratok formái és ellenpont-tani elemzések, és a közjük beékelt, a tanítás egyes konkrét feladataira és módszereire vonatkozó megjegyzések, melyek a tanár önmagának adott utasításaiént hatnak. Néhány példa a többtucatnyiból:

Forma. Mintagyűjtemény: kevés, jellemző darab (standard works), amit mindenkinek kell ismerni. Ezenkívül szemináriumi rendszer: 1 szerző tanulmány[ozása]⁴⁸

Forma. A ritmus sokfélesége (egy ütemfajon belül) [betoldás:] mester példák [...] Klasszikus harmónia-vezetés megfigyelése (kivonatok). Ezután: klasszikus melodia vonal tanulmányozása (együtt melodia ritmus harmonia faktor)⁴⁹

A fázisszám jelentősége a melod[ikus] profilban nagy jel[entőségű]. Népdal-ritmus típusok összevetve klasszikus periódusokkal⁵⁰

Szonáta elemzés. Néhány minta, a többinél kérdések:

a) ált[alános], minden szemináriumon fölteendő kérdések

b) spec[iális], egyes nehézségekre rávezető kérdések⁵¹

Azt jelentené ez, hogy a tulajdonképpeni, önálló komponálás, saját, szabad stílusú művek írása egyáltalán nem képezte a zeneszerzés-oktatás tárgyát? De hát akkor hol és mikor érte el Kodály ama sikert a növendékek individuális nevelésében, melyre 1925-ben büszkén hivatkozott:

Az egyéni öröklött hajlamokból kell kiindulni. Mert még a kisebb tehetségnek is határozott egyénisége van, és csak a maga belső áramlatai irányában fejlődhetik. Itt hibáztam talán a legkevesebbet. Elértem azt, hogy a tizenhárom közül kettőt sem lehet összetéveszteni, annyira különböznek egymástól.⁵²

⁴⁷ Lásd 41. jegyzet.

⁴⁸ KA-DOBOZ 9/31, 16r.

⁴⁹ KA-DOBOZ 9/39, 2r.

⁵⁰ KA-DOBOZ 9/42, 23r.

⁵¹ KA-DOBOZ 9/44, 16r.

⁵² Kodály, *Visszatekintés* 2, 389–393, ide: 390.

A zeneszerző-tanítványok emlékezései sok-sok komoly és humoros részletben gazdagon válaszolják meg a kérdést: az órákon mindig elhangzottak és megbeszélésre kerültek saját, szabad kompozíciók; sőt az egyéni „hozzátételnek” helye volt olyan műfaji gyakorlatokban is, mint a népdalfeldolgozás. A dolog természetéből következik, hogy a tanítás egyénre szabott része alig hagyott írásbeli nyomot. Az újságlap letépett szélére írott eszmefuttatás kedves tanítványa, Frid Géza képességeinek kiegyenlítéséről magában áll a feljegyzések között, és elveiben általánosítható.

Összhangba hozni a különféle képességeket. Produktív tehetség (Frid), gyakori a ritmikai-melodikai érzék korai fejlettsége, elmaradt harmóniai-ki[fejezési?] képesség mellett. Hangszerelési ügyesség kontrapunktikus tudás rovására.

Kert egyenlőtlenül [fejlődik]. Egyes növények csenevésznek mások nagyok a többi rovására. Kiegyenlíteni; a teljes zeneszerzői felkészültség kívánta készségeket egyaránt fejleszteni.⁵³

Ismeretes, hogy Bartók Bélát a Vallás- és Közoktatási miniszter 1934-ben felmentette zeneakadémiai tanítási kötelezettsége alól, és a kiadásra elfogadott népzenei gyűjtemény szerkesztőjeként kirendelte a Magyar Tudományos Akadémiára. Mikor 1940 őszén Bartók elhagyta Magyarországot, a kiadvány előkészítésének feladatával Kodályt bízták meg, azonos feltételekkel. A zeneszerzés-tanítást ekkor abbahagyta. Siklós Albert 1942. április 3-án bekövetkezett váratlan halála után három hónapra átvette annak főiskolai zeneszerzésosztályát. A tanév végén, 1942 júniusában nyugállományba vonult. 1937-ben megkezdett népzenei kollégiumait továbbra is megtartotta a Zeneakadémián, a gyakorló zeneszerzés-tanításnak azonban mindörökre búcsút mondott.⁵⁴ A szorongató háborús évek után 1945-től a vezetőségnek hol tényleges, hol informális tagjaként részt vett a Főiskola irányításában. 1950-től a frontvonalban harcolt a zeneoktatás átgondolatlan, bürokratikus reformja ellen. Úgy látszik, e küzdelmes évek nosztalgiát ébresztettek benne a zeneszerzés-tanítás elhagyott, nyugalmas szigete iránt, ahol nem a politika, hanem tisztán szakmai kérdések – a Mesterek kérdései – uralkodnak. El- és visszavágyása magának a hetvenedik életéhez közeledő zeneszerzőnek szemében is az irrealitás fénytörésében játszott. Aligha olvasható másként az üzenet, melyet egy 1952. július 3-i dátummal hozzá intézett meghívólevél hátoldalára írt föl: „Zenesz[erzők] isk[olája]. Nem ahogy 30–40 évig [csináltam], hanem ahogy ma tanítanám, ha újra kezdhethetném.”⁵⁵

Nem ahogy 30–40 évig... Az újabb maximasorozat bizonyos pontjain elkerülhetetlenül működésbe lép az írás és emlékezés paradoxona: változnak a metaforák, változatlanul marad a jelentés. Az iskola hegyi vezető, nem vasút – írta Kodály a „Discours”-ban; 1952-ben, egy Rákosi elvtárs 60. születésnapjára rendezendő kiállítás meghívójának

⁵³ KA-DOBOZ 3/75, 5r.

⁵⁴ EÖSZÉ László, *Kodály Zoltán* (Budapest: 1971, Akadémiai Kiadó) (= A múlt magyar tudósai).

⁵⁵ KA-DOBOZ 18/185, 20r. Kodály személyiségének ismeretében persze gyaníthatjuk, hogy a zeneszerzés-oktatás kérdései nem szentimentális okból kezdték újra foglalkoztatni a háború után. A „Zeneszerzők[ök] isk[olája]” feliratú borítékba betett három „School of Composers” című lap és egy német fogalmazvány angol nyelvű cikkekre vagy interjúra való felkészülésre utalhat. 1952-ben azonban ilyesmire már bizonyosan nem gondolhatott.

fonákján pedig így vélekedik: „Zenesz[erzés] tanítás: hálót kötni, kivetni behúzni, de hatalat nem tud adni. Hasonló: bánya”.⁵⁶ Formaépítő technika a legkevésbé tanítható – szólt a verdikt az 1920-as évek elején; a kései változat:

Tervezés: úgy látszik, nem lehet tanulni. Hímzés: részlet kitűnő, de egy abroszt tervezni, térbeosztás, egyensúly. Nagy kultúr[ák] nem tudták megtanulni. Csak a legnagyobbak egyformán nagyok kicsiben és nagyban.⁵⁷

Nem változnak a zenei önképzés alapszabályai: törekedni kell a külső és belső halás fejlesztésére, a memória edzésére, ami a nagy formák koncipiálásának előfeltétele. És rendíthetetlenül áll a tengely, mely körül a zeneszerzés-oktatás glóbusza forog:

Kell, hogy egy ideig valami rendszerben dolgozzon a növendék], megszabott törvényekkel, melyektől eltérni hiba. Fux-tól Prout-ig sokféle rendszer van, mind jobb, mint semmi rendszer. De legjobb az olyan, amely élő stílusra támaszkodik. Cél: kifejleszteni a felelősségérzetet minden hangért. Csak így alakul ki a stílus. Minden nagy stílusnak van egyéni és közösségi része. Más oldalról úgy fejlődik, ha sokat foglalkozunk egy szerzővel.⁵⁸

De ha a történeti, a létezett „első Kodály-iskola” tételei érvényben is maradnak, az elképzelt „második Kodály-iskola” életszabályai mégis különböznek tőlük annyira, amennyire a hetvenéves szemlélete különbözik a negyvenévesétől – a kodályi *Wanderjahre* a *Lehrjahretől*. A mesterekben már nem a klasszikus mintaszerűséget tiszteli elsősorban, hanem a törekvést a tökéletességre.

Mesterek tiszteletére neveléssel elérni, hogy csak akkor szólaljon [meg,] mikor mondanivalója van. Gondos kidolgozásukkal (Nottebohm, [Beethoven cisz-moll] 4-tett 12× leírt 4 taktusa) arra utalni, hogy sose elég jó, mindig lehet jobban, örök elégedetlenség.⁵⁹ Ismétlő iskola: Debussy – *je réapprends*.⁶⁰ Schubert 32 é[ves korában], halála előtt pár nappal Sechter.⁶¹ Érezték, nem tudnak eleget.⁶²

A zenetörténet nagyjainak élete elegendő példát kínál az „örök elégedetlenségre”? De a kör tágítható:

„Más művészetből tanulni. [...] De írók festők átdolgozásai is [...] Wilhelm Meister[s] Theatralische Sendung és későbbi alakja [Lehrjahre], Keller Gottfried „Der grüne Heinrich” 2 alakja, [Flaubert] 3 [La] Tentation [de Saint Antoine] stb.”⁶³

⁵⁶ KA-DOBOZ 5/7, 6r.

⁵⁷ KA-DOBOZ 16/185, 1r.

⁵⁸ KA-DOBOZ 18/185, 19r.

⁵⁹ KA-DOBOZ 18/185, 1r.

⁶⁰ „Mon retard vient de ce que je réapprends la musique” (Késlekedésem oka, hogy újratanulom a zenét). Idézet Debussy leveléből jó barátjához, Désiré Émile Inghelbrecht karnagyhoz. Kodály a mondatot Inghelbrecht emlékezésében olvashatta, mely a *Revue Musicale* Debussy-emlékszámában jelent meg, 1920-ban.

⁶¹ 1828. november elején Schubert Josef Lanz társaságában felkereste Simon Sechter udvari orgonistát, azzal a szándékkal, hogy ellenpont órákat vegyen. Az ismert epizódot Kodály Walter Dahms Schubert életrajzából ismerhette (Schuster und Loeffler: Berlin, 1918).

⁶² KA-DOBOZ 17/39, 4r.

⁶³ KA-DOBOZ 18/185, 26r.

Az idős Kodály döntő mozzanatnak tehát az erkölcsi nevelést tartotta: az „Egész [zeneszerzés-tanítás]: tulajdonképpen felelősségre nevelés”.⁶⁴ Annál inkább hangsúlyozta ezt, minél nagyobb szüksége volt neki magának arra, hogy felelősségtudata teljes mozgósítását rendelje el a tanári munka folytatásához. A magasabb fokú zeneszerzés-tanítás tíz éve vágyott italába behörpintő fiatal tanár egykor derűs természeti metaforáinak egyikével figyelmeztette hallgatóit:

Hogy igazi produktív tehetség kiben van, az csak később válik el. Egy hegymászó csapatból, amely egyforma vígan indul el, nem mindenki jut fel a csúcsra, néha éppen az, aki leglassabban indul, s az dől ki félúton, aki legvígabban indul.⁶⁵

„Aller Anfang ist heiter, die Schwelle ist der Platz der Erwartung.”⁶⁶ A kapaszkodás felfelé a meredeken azonban hosszú és fáradságos, a hegyi vezetőnek nem kevésbé, mint a hegymászonak. A vándorlás végére a rögzös út bizony kikezdte Kodály pedagógiai optimizmusát.

Sokszor gondoltam: kár volt ennyi tehetségtelen embert megtanítani a zeneszerzés mesterségére. Nem árasztanak el annyi rossz művel a világot.⁶⁷

Prod[uktív] és rec[reatív] képesség egyensúlya ritkán sikerül. Sok rossz mű születik ellenállhatatlan produktív hajlam, képesség nélkül (zu viel Musik), amit jobb lett volna meg sem írni.⁶⁸

Hálókörözés. Jó háló inkább fog halat. De a halásznak kell meglesni és megfogni. [utógondolat, tintával:] De ha üres tóban halászik, a legjobb hálóval sem fog semmit.⁶⁹

A fiatal szerző vigyázzon mit ír le. Mert a leírt kompozíció életben marad ha egy időre eltűnik is, de később, öregebb korban felbukkan, álmodban üldöz és – ha rossz – örök szemrehányásként követi lépteid.⁷⁰

Motto, Goethe: Wisse, dass mir sehr mißfällt.⁷¹

Frustráció – vagy mégsem?

A 68. jegyzetben idézett szöveg folytatása:

Vizont ha egy tehetséges művet látunk, amin meglátszik, hogy a szerzőnek nem volt kellő időben kellő iskolája mégis csak helyesebbnek látszik, hogy akinek van valami mondanivalója, amivel ifjabb pályatársain segíthet: ne rejtse véka alá.

⁶⁴ KA-DOBOZ 18/185, 22r.

⁶⁵ KA-DOBOZ 3/75, 2r.

⁶⁶ Minden kezdet derűs, a küszöb a várakozás helye. (Benedek Marcell fordítása.)

⁶⁷ KA-DOBOZ 18/185, 11r.

⁶⁸ KA-DOBOZ 18/185, 12r. „Zu viel Musik” – a kifejezéssel Kodály itt és másutt egy fiatalon olvasott brosúrára utal, melynek pontos címére nem emlékezett. A könyvecskét nem sikerült azonosítanunk.

⁶⁹ KA-DOBOZ 18/185, 14r.

⁷⁰ KA-DOBOZ 18/185, 18r.

⁷¹ KA-DOBOZ 15/94, 4r. Johann Wolfgang von Goethe, *West-östlicher Diwan*, Hikmet Nameh, Buch der Sprüche: „Wisse, daß mir sehr mißfällt, / Wenn so viele singen und reden! / Wer treibt die Dichtkunst aus der Welt? / – Die Poeten!” „Tudd meg, bosszant módfelett, hogy annyi a költő s egyre zengnek ők! A verselést ki fojtja meg? – A verselők!” (Eörsi István fordítása.)

Részlet a Lutz Besch-sel folytatott beszélgetésből:

Úgy a harmincas évek közepétől magam is felhagyhattam volna a tanítással, mert akkor már elegendő jövedelem származott műveimből. [...] Tanári működésemet mégis folytattam: misszióknak tekintetem. Bizonyos időt rá kellett még szánnom, hogy a tehetséges fiataloknak megmutassam a helyes utat.⁷²

Részlet a visszatért Kolozsvárott 1944-ban, az Egyetem díszdoktori címének odaítélése alkalmával elmondott köszönőbeszéd fogalmazványából:

„[...] maradtam, amikor már megéltém volna anélkül is. Akartam ott lenni [a Zeneművészeti Főiskolán], és beleírni a fiatal lelkekbe valamit, amiről azt hittem, hogy nekik jó.”⁷³

A figyelmes olvasó felróhatja a közreadónak, hogy a kiválasztott szemelvények nem dokumentálják, hogyan valósította meg Kodály a zeneszerzés-tanítás 1925-ben meghirdetett programjának második pontját: a növendékeknek „a magunk külön zenei szentkönyvét is meg kell ismerniük, és magukba szívniük. Értem a régi népzene kinceseit”. Ám ha sok mindenben hiányos is ez az összeállítás, ebben a tekintetben nem az a zeneszerzés-tanítással kapcsolatos feljegyzések legfeljebb utalásszerűen foglalkoznak a népzenevel. E tény összhangban áll a cikk folytatásában foglaltakkal. Kodály kijelenti: „A zeneszerző növendékeket, különösen míg kezdők, nem terhelem túlságosan népzenevel. Nem akarok mesterségesen »nemzeti zeneszerzőket« tenyészteni.”⁷⁴ Tanítványok tanúsága szerint Kodály tartotta magát a meghirdetett elvhez: a képzésben csak a népdalfeldolgozás-gyakorlatok írásakor szerepelt a népzene.⁷⁵ Többre nem is volt szükség, hiszen a népdal bőségesen szerepelt Kodály magyar zenéről és zenei nevelésről szóló összes munkájában, és persze műveiben. Nagy tanárok „igazi tanítványai” számára ennyi éppen elég. Nem csupán a népzene felhasználása, de az Egész tekintetében is. Ahogyan Wilhelm Meister tanítói mesterlevelük utolsó mondataiban írják:

„Des echten Künstlers Lehre schließt den Sinn auf; denn wo die Worte fehlen, spricht die Tat. Der echte Schüler lernt aus dem Bekannten das Unbekannte entwickeln und nähert sich dem Meister.”⁷⁶

⁷² „Utam a zenéhez”, in KODÁLY, *Visszatekintés* 3, 554.

⁷³ KODÁLY, *Közélet*, 157.

⁷⁴ „Tizenhárom fiatal zeneszerző”, in KODÁLY, *Visszatekintés* 2, 390.

⁷⁵ „Tanulmányi programunkban a magyar népdallal csak akkor találkoztunk, amikor harmonizálni tanultunk.” Gárdonyi, „Kodály, a zenepedagógus”, 16.

⁷⁶ Az igazi művész tanítása feltárja az értelmet; mert ahol a szavak hiányzanak, beszél a tett. Az igazi tanuló megtanulja az ismeretéből kifejezni az ismeretlent, és közeledik a mesterhez. (Benedek Marcell fordítása.)